

REVOLUȚIA FRANCEZĂ ȘI REVERBERAȚIILE EI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Violeta-Anca EPURE*

The French Revolution and Its Reverberations in the Romanian Space

Abstract. *The outbreak of the French Revolution produced a strong impression in Europe. It has continued to echo on continental scale, including in the Romanian Principalities. As a result of the Revolution, the profile, structure, mentality and concerns of the Romanian Principalities' nobility changed, adapting to the new realities. Contacts with the ideas of the time, especially with the ideology of the Enlightenment and the spirit of the French Revolution, contributed to a widening of the field of motivations and policy actions taken by the boyars. Documentary testimonies from the Romanian Principalities demonstrate the obvious interest the political and cultural elites were taking in revolutionary France. It is evident that besides curiosity, they wanted "to use them for the good of their own country."*

Keywords: *French Revolution, Romanian Principalities, reception, perception, event.*

Cuvinte-cheie: *Revoluția Franceză, Principatele Române, receptare, percepție, eveniment.*

Izbucnirea Revoluției Franceze a produs o puternică impresie pe întregul continent european. Dacă la început, sub aspect militar, evenimentele din Franța nu au neliniștit monarhiile absolutiste, în schimb, revoluția s-a dovedit periculoasă datorită principiilor pe care le-a propagat și a căror răspândire a fost facilitată de largă circulație a limbii franceze în Europa¹. Influența unui eveniment de anvergura celui din 1789 din Franța asupra unui alt spațiu etnic, cultural și geopolitic se bucură de un interes aparte. Cert este că Revoluția Franceză nu a fost un fenomen care a rămas închis doar în Hexagon, „ci a devenit un fenomen extrem de complex, care privește istoria lumii moderne în ansamblu”².

Până atunci, opinia publică din Țările Române își formase o imagine plină de respect și admirație despre Franța, unde domnea un monarh puternic, sprijinit de o numeroasă aristocrație, unde fastul curții de la Versailles se îmbina armonios cu celebritatea saloanelor literare și artistice pariziene, acolo unde se întâlneau cei mai valoroși oameni ai țării³.

* Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România; e-mail: violetaanca@atlas.usv.ro.

¹ Dușu 1972, p. 126; Ciobanu 1980, p. 26, 148; Papacostea-Danielopolu, Demény 1985, p. 221; Xenopol 1997, p. 111; Boia 1998, p. 109; Mischevca 1999, p. 180; Boia 2000, p. 194; Muntean 2005, p. 121-122.

² Godechot 1970, p. 5-9; Zub 1994, p. 50.

³ Sion 1956, p. 211; Duby 1971, p. 249-256; Șerban 1989, p. 565; Zub 1994, p. 51-52; vezi și Levron 1965; Chaunu 1971.

Revoluția Franceză și receptarea ei în Principatele Române

La începutul anului 1791, Moldova și Țara Românească traversau o perioadă tulbură: rușii trecuseră Nistrul, austriecii Carpații, Iașii și Bucureștii se aflau în mâinile invadatorilor, ciuma bântuia în Principate, domnul Moldovei, Manole Giani-Ruset, fusese alungat de ruși, iar cel al Valahiei, Nicolae Mavrogheni, decapitat din ordinul marelui vizir. În ciuda acestor grozăvii, boierii erau preocupați de o serie de zvonuri despre „o mare răsturnare, [...] o mare revoluție [...] într-unul din cele mai mari state ale Europei”⁴. Zvonurile s-au transformat în certitudini mai ales prin intermediul presei străine care circula în Principate⁵. Era vorba de Revoluția Franceză.

La 4/15 aprilie 1794, consulul rus I. Severin îl informa pe M. I. Kutuzov despre influența Revoluției Franceze în rândurile boierimii moldovene și valahe. Acesta, împreună cu agentul austriac, remarcau, exagerând, firește, un iacobinism local primejdios. Ei raportau Curților pe care le reprezentau că mica boierime răspândea scrieri „tinzând să trezească spiritul întregii națiuni”, dar pomeneau și despre memorii și filipice adresate marilor boieri sau aruncate în curtea mitropoliei de la Iași. Naum Râmnicianu scria în 1798, în prefața de la *Triod*, că Europa franceză atrăgea pe moldovenii care începeau să-i cunoască spiritul și realizările. Atenția boierilor din țara „făcută maidan de războaie, zbor de oști și acoperită cu nori de lacrimi” se îndrepta spre aceea în care se săvârșiseră „înalte dreptăți ... care în zilele noastre cu numele franțozilor au rămas vestite”⁶. De altfel, odată cu Revoluția Franceză, „chestiunea orientală” a suferit o evoluție capitală⁷.

Courier de Moldavie, apărut în 1790 din inițiativa comandantului armatei ruse de ocupație, generalul Potemkin, se adresa în primul rând autorităților militare ruse. El era accesibil și reprezentanților populației locale, cunoscători de limbă franceză. Știrile din acel ziar făceau referire la evenimentele de la Paris, din Alsacia, la urmările Revoluției Franceze în unele țări europene (Anglia, Belgia, Germania), precum și peste Ocean, în coloniile franceze și spaniole. În paginile ziarului *Courier de Moldavie* se afirma că activitatea Adunării Constituante era extrem de bogată, că prin decretul său a fost

⁴ Șerban 1989, p. 575; Ghika 2008, p. 8.

⁵ Cei din Principatele Române au aflat informații despre mersul Revoluției Franceze și din presa locală, tipărită în Transilvania și Moldova, care a circulat în tot spațiul românesc: din *Kriegsbote*, care din 1792, s-a numit *Siebenbürger Bote*, din *Siebenbürgische Quartalschrift*, *Siebenbürgisches Intelligenzblatt*, *Magyar Kurir*, apărute la Sibiu, precum și din *Courier de Moldavie*, apărut la Iași (Sabău 1958-1959, p. 163-178).

⁶ Eliade 1982, p. 161-162.

⁷ Bianu, Simionescu 1910, p. 290-291; Hurmuzaki 1922, p. 693, 698; Hurmuzaki 1962, p. 535-536; Duțu 1966, p. 922; Șotropa 1976, p. 39; Șerban 1989, p. 63; Berindei 1997, p. 82; Csetri, Mureșan 1999, p. 34-35; Boicu 2001, p. 23.

votată exproprierea proprietăților funciare clericale, împotriva căreia protestase episcopul de Strasbourg. Altundeva, se afirma că la 1790, Adunarea Națională era în relații cordiale cu monarhia: la 4 februarie 1790, Ludovic al XVI-lea ar fi susținut un discurs în localul unde se întâlneau deputații Adunării în care el afirma că Franța se afla în ajunul unui mare eveniment. Era vorba de proiectul primei constituții, ce urma să fie discutat în Adunarea Națională. La 9 februarie, în ziar scria că regele ar fi fost recunoscut de Adunarea Națională drept șeful suprem al forțelor armate maritime și terestre franceze. Un ziar din Bastia, *Corsica*, scria la 1 februarie 1790, că regele era considerat „instauratorul libertății în Franța”. Alte articole făceau referire la izbucnirea de războaie țărănești în diferite părți ale Franței, precum și la ecourile Revoluției Franceze în exterior⁸.

Boierii greci puteau fi văzuți împărțind pe ascuns ziare și broșuri străine, „cântând cântece neobișnuite, cu aerul că uneltesc cine știe ce complot”⁹. Dacă respectivele zvonuri, calificate la început drept „vorbe de clacă” sau „basne”, nu au beneficiat de prea multă atenție, în curând, la palat, boierii au început să se preocupe și de altceva decât de obișnuitele lor vrajbe; discutau despre Revoluția Franceză, au început „să pună la cale treburile Europei”¹⁰, după cum se spunea pe atunci. Constantinopolitanul Alexandru Calfoglu era acuzator la adresa tinerilor români al căror cap era plin de „Mirabeau, Rousseau, Voltaire”¹¹. În ziarele care ajungeau în Principate, boierii moldoveni sau valahi puteau citi că în Franța, poporul s-a răsculat. Nu mai existau nobili, nici prostime. O armată populară a dărâmat o veche fortăreață numită „Bastilia”, unde se aflau încarcerați condamnații politici, dar și mulți nevinovați. Regele țării, care a vrut să se opună hotărârilor poporului, a fost judecat chiar de popor și executat. A fost proclamată „Republica”, adică guvernământul poporului. Simbolurile ei erau cocarda, purtată de toată lumea, și un drapel tricolor. Deviza acestei republici era „Libertate, Egalitate, Fraternitate”¹². Dupăuciderea regelui, mulți nobili au fost condamnați la moarte, plătind „cu viața stricăciunile vechii orânduiri”¹³. Anglia, Austria, Rusia, papa au pus mâinile pe arme ca să restabilească regalitatea în Franța. Însă armatele republicane au fost biruitoare peste tot. Francezii ieșiseră din granițele lor și purtau război pe teritoriul dușmanilor lor. Revoluția Franceză, socotită un eveniment local și îndepărtat, a căpătat în mințile boierilor valahi

⁸ Șerban 1989, p. 568-569; Simionescu 1956, p. 348, 351; Pervain 1955, p. 110-114; Berindei 1997, p. 89; *Istoria românilor* 2002, p. 438.

⁹ Eliade 1982, p. 162.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Iorga 1938, p. 222; Boicu 2001, p. 43.

¹² Eliade 1982, p. 163-165.

¹³ *Ibidem*.

sau moldoveni proporții uriașe¹⁴. Mai mult decât atât, mitropolitul Moldovei le-a interzis preoților să poarte cocarda tricoloră¹⁵. În ciuda opoziției Porții Otomane, o mare parte a boierimii și chiar unii dintre domnitori și-au manifestat simpatia pentru Franța republicană, chiar și atunci când, din cauza campaniei lui Napoleon în Egipt, au fost siliți să simuleze o atitudine ostilă. În schimb, oamenii de rând au manifestat simpatie constantă față de Franța și de ideile revoluției. Acestea au pătruns fie prin intermediul publicațiilor revoluționare franceze, care s-au răspândit încă din primii ani ai revoluției¹⁶, fie au fost propagate¹⁷ și de agenții oficiali sau neoficiali francezi, la care s-a adăugat emigrația polonă.

În Principatele Române s-au refugiat și emigranți polonezi, care participaseră în 1794, sub conducerea lui Kosciuszko, la insurecția declanșată împotriva stăpânirii străine după a doua împărțire a Poloniei între Rusia și Prusia. În Moldova, ei au devenit propagandiști activi ai ideilor Revoluției Franceze¹⁸. Situația din Polonia a provocat o vie neliniște în Principate. Românii care intraseră în contact cu ideile progresiste ale vremii și care manifestau simpatie pentru Franța au fost interesați de soarta polonezilor. Emigranții polonezi au găsit azil și sprijin în Principate, fără a fi fost scutiți de ostilitatea marilor boieri conservatori, care nu priveau cu ochi buni ideile de revoluție socială pe care ei le propovăduiau¹⁹. Ele au stârnit adeseori griji și în rândurile consulilor ruși și austrieci de la Iași și București.

Referiri ample la Revoluția Franceză există în corespondența diplomatică a consulilor unor puteri europene acreditați la București și Iași în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea. Într-un raport consular din februarie 1790, adresat de consulul rus I. Ravici din Iași omologului I. Severin, la București, se pomenea despre decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, regele Franței²⁰. O altă depeșă, din 1794, amintea că la Iași au fost difuzate câteva

¹⁴ Se pare că dintre toate popoarele din răsăritul Europei, grecii au înțeles cel mai bine semnificația și anvergura Revoluției Franceze. S-a afirmat chiar că grecii aproape o prevăzuseră. La 1793, apărea în Grecia o carte despre viața și moartea regelui Ludovic al XVI-lea. Ei se bazau pe o profeție care spunea că o mare împărăție va cădea la 1799 și că, drept urmare, Grecia își va redobândi libertatea (Radu 1982, p. 30-31; Eliade 1982, p. 164).

¹⁵ Boicu 2001, p. 43.

¹⁶ Cum au fost *De la souveraineté du peuple* sau *Le manuel du citoyen*. A circulat în traducere și *Apelul adresat popoarelor*, scris la 1791 (Ciobanu 1980, p. 36).

¹⁷ Influența lor a fost limitată din cauza slăbiciunii economice și politice a burgheziei în formare. Boierimea a reținut ideea suveranității naționale, dar a respins ideile sociale ale Revoluției Franceze (*ibidem*, p. 36-37).

¹⁸ Șerban 1989, p. 572.

¹⁹ *Ibidem*, p. 37-38.

²⁰ „La 10/21 ianuarie, revoluționarii francezi au tăiat capul regelui, iar regina și delfinul au fost expediați din Paris în provincie, la închisoare, făcându-li-se o pensie pentru unele subzistențe” (Hurmuzaki 1962, p. 516; Șerban 1989, p. 569).

exemplare ale constituției franceze, probabil din 1793, precum și un calendar republican²¹. După patru ani, în 1798, un raport consular rus menționa că la Iași, consulul Franței se îndeletnicea cu distribuirea de cocarde tricolore revoluționare franceze²².

Altădată, corespondența consulară rusă făcea referire la o manifestație organizată la Iași de emigranții străini, care primiseră de curând cetățenia franceză, în timpul căreia s-a strigat „Trăiască libertatea!” și care au fost înrolați ulterior în armata franceză condusă de generalul Bonaparte, care lupta în Italia împotriva austriecilor. Se preciza că noii cetățeni francezi erau de origine greacă, turcă, bulgară, poloneză și chiar română. Altundeva era reprodus jurământul depus de noii cetățeni francezi în fața consulului Franței de la București²³.

În rapoartele consulare austriece se regăseau știri cu privire la influența Revoluției Franceze în Polonia, unde, în 1794, a izbucnit o insurecție împotriva ocupației străine, precum și despre propaganda revoluționară desfășurată la București în același an de negustorii francezi, Hortollan și Pellet, ce treceau drept iacobini²⁴ și care au fost expulzați de Poarta Otomană, la intervenția Curții de la Viena. Se mai pomenea și despre refugierea în Moldova a revoluționarilor polonezi după ce insurecția de la Varșovia fusese înfrântă²⁵.

Se pare că spiritul Revoluției Franceze prinsese în Principate, de vreme ce, pe la 1793, un comerciant francez republican, Hortollan²⁶, care se instalase acolo, îi scria unui prieten din Constantinopol, exagerând, bineînțeles, că „toți locuitorii de aici sunt niște sans-culottes”²⁷. În rapoartele sale, negustorul francez stabilit la București și corespondent benevol al guvernului francez, Hortollan, aprecia că boierii s-au arătat repede a fi republicani convingși. Termenul utilizat pentru a desemna orientarea politică a comercianților bucureșteni („sans-culottes”) era specific vocabularului Revoluției Franceze,

²¹ Hurmuzaki 1962, p. 611-612; Șerban 1989, p. 569.

²² Hurmuzaki 1974, p. 129, 144; Șerban 1989, p. 569.

²³ Hurmuzaki 1974, p. 133, 146, 149; Șerban 1989, p. 569.

²⁴ Hurmuzaki 1885, p. 93.

²⁵ Hurmuzaki 1922, p. 700, 703, 710, 717, 721, 739, 742; Șerban 1989, p. 569-570.

²⁶ Sosirea și instalarea acestui negustor francez la București era consemnată și într-un raport consular rus, datat 30 iunie/11 iulie 1794 și trimis din Iași de consulul I. Severin către colegiul afacerilor externe (Hurmuzaki 1962, p. 553-554). Mai târziu, un raport consular rus, datat 11/22 aprilie 1795, la București, sublinia că negustorul francez Hortollan avea legături cu emigranții polonezi; în casa sa, au avut loc mai multe întrevederi secrete ale acestora cu marele spătar și cu alte persoane din anturajul domnitorului. Consulul rus Severin scria că polonezii purtau uniforma națională și cocarda tricoloră (*ibidem*, p. 650-651).

²⁷ Eliade 1982, p. 166; Ghika 2008, p. 15.

care făcea referire la oamenii simpli, din popor, reprezentanții stării a treia, care participaseră la asediul și cucerirea Bastiliei în data de 14 iulie 1789²⁸.

În aprilie 1794, consulul rus I. Severin constata că „spiritul iacobinilor” sporea „ceas de ceas la boierii de aici, cu gânduri ușurate” care citeau „gazete franțuzești”, își petreceau nopțile „în discuții”²⁹ și se bucurau fără rețineri de succesele militare sau diplomatice ale francezilor. „Duhul iacobinismului” pusese stăpânire pe o mare parte a societății ieșene.

Mulți boieri erau partizani ai Revoluției Franceze. Anturajul domnitorului nu făcea excepție. Panaiotis Codricas, dar și postelnicul Suțu, nepotul domnitorului erau profrancezi. Interpelat în august 1794 de către Severin în legătură cu „iacobinismul” fiilor săi și cu prezența emigranților francezi la Iași, domnitorul Mihail Suțu s-a disculpat, declarând că „nu a fost și nu va fi contaminat de acest spirit iacobinist”³⁰. Mai mult, domnul chiar a afirmat că peste tot, chiar și în Rusia, se aflau francezi care erau „iacobini”³¹.

În Valahia, au circulat cărți și broșuri care conțineau ideile filosofice ale lui Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot sau expunerea evenimentelor revoluționare din Franța, începând din primăvara anului 1789. Ele au fost aduse de negustorii din Principate care făceau negoț cu Occidentul. O listă de cărți și broșuri franceze se regăsea într-un raport consular austriac datând din februarie 1797: Linguet, *Collection des ouvrages relatifs à la Révolution de Brabant*, Mirabeau, *Dénonciation de l'agiotage au roi à l'Assemblée des Notables*, Eug. Réveillaud, *Manuel du Citoyen*, Frederick II, *Épître à Milord Baltimore sur la liberté*, Sabatier, *Le tocsin des Politiques. Histoire de la Convocation et des Élections aux États généraux en 1789*, *Histoire politique de la Révolution française*, *De la souveraineté du peuple*, *Histoire de la Belgique républicaine*, *Essais historiques sur la vie de Marie Antoinette d'Autriche*, *Thermidor*, *Lettre du Père Manuel sur la Révolution* erau și ele cuprinse în acea listă³². Au fost apreciate de cercurile ostile Revoluției Franceze drept „pline cu cele mai vinovate maxime revoluționare de modă nouă, fapt pentru care domnul țării de atunci era de părere să nu permită difuzarea lor de către negustorul care le aduse”³³.

Pe lângă lucrările menționate, au mai circulat și alte broșuri și cărți tipărite care făceau referire la evenimentele revoluționare de la 1789 și de după, precum: Desodoards, *Histoire philosophique de la Révolution de France*, Paris, 1797; *Histoire du Directoire exécutif de la Révolution française depuis son installation jusqu'à Dix huit Brumaire*, Paris, 1801; *Histoire générale et impartiale des erreurs, des*

²⁸ Giurescu 1970, p. 949; Berindei 1997, p. 99.

²⁹ Hurmuzaki 1962, p. 554.

³⁰ *Ibidem*, p. 557-562.

³¹ Lebel 1955, p. 187-188; Ciobanu 1980, p. 151-152; Djuvara 1995, p. 120.

³² Alexandru Callimachi era domn în Valahia la acea vreme (Hurmuzaki 1922, p. 814-816; Iorga 1933, p. 40-41; Șerban 1989, p. 570).

³³ Șerban 1989, p. 570.

fautes et des crimes commis pendant la Révolution française, Paris, 1797³⁴. A mai circulat și *Manuel révolutionnaire ou Pensées morales sur l'état politique des peuples en révolution*, Paris, 1796, care a și fost tradus în română la sfârșitul secolului al XVIII-lea³⁵.

În Principatele Române s-au refugiat emigranți francezi, implicați în manieră directă sau indirectă în evenimentele revoluționare, provenind atât din rândurile nobilimii, cât și ale burgheziei și clerului. Era cazul lui Gaspar de Belleval, originar din Corsica, fost general în armata franceză în timpul lui Ludovic al XVI-lea, devenit secretarul lui Constantin Ipsilanti, domnul Moldovei în anii 1799 și 1800³⁶, marchizul de Saint Aulaire, fost ofițer de stat-major în armata de emigranți a prințului de Condé, ajuns educator în casa aceluiași domn³⁷, un anume Montesquieu, fost căpitan în armata prințului de Condé, care, din Germania, a luat drumul Constantinopolului, iar de acolo a plecat în Moldova, unde s-a stabilit pe lângă Constantin Ipsilanti³⁸, abatele Hommel, angajat în casa principesei Callimachi³⁹, frații Trécourt, originari din Strasbourg, emigranți în Moldova anului 1794 și stabiliți în casa boierului Săndulache Sturdza⁴⁰, Roubalet, care se trăgea din Trèves, de lângă Strasbourg, ajuns profesor de franceză în casa boierului C. Balș⁴¹, Bouchet, profesor de franceză în casa boierului Rosetti-Roznovanu la 1797⁴², Cado de Lille, refugiat în Moldova la 1794, stabilit la Iași, unde a devenit secretar al consulatului francez⁴³, Jacques Ledoulx, originar din Gasconia, refugiat la Iași la 1794⁴⁴.

La 1793, spătarul Enache Văcărescu, rudă cu domnul Alexandru Moruzi, simpatizant al ideilor revoluționare, se remarcă prin atitudinea sa

³⁴ Aceste cărți se aflau la sfârșitul secolului al XVIII-lea la Biblioteca Academiei de la Sf. Sava, care, în 1791, s-a mutat în clădirile bisericii Sf. Gheorghe Vechi din București (Oprescu 1955, p. 48; Șerban 1989, p. 570-571; Mihail 1994, p. 52-53).

³⁵ Șerban 1989, p. 571.

³⁶ Hurmuzaki 1974, p. 253, 255; Șerban 1989, p. 571.

³⁷ Hurmuzaki 1974, p. 628; Șerban 1989, p. 571.

³⁸ Hurmuzaki 1974, p. 255; Șerban 1989, p. 571.

³⁹ Hurmuzaki 1974, p. 615.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 541.

⁴¹ *Ibidem*, p. 169.

⁴² *Ibidem*, p. 77, 134.

⁴³ Cado sau Cadot, originar din Lille, a fost arestat la Viena în 1792 și a emigrat de acolo în Ucraina, unde a rămas pentru o vreme la curtea unui nobil polon. În 1793, s-a refugiat în Moldova, iar în 1794, s-a stabilit definitiv în Principat, unde, mai târziu, a devenit secretar al consulatului francez din Iași (Hurmuzaki 1885, p. 561; Șerban 1989, p. 572).

⁴⁴ Jacques Ledoulx se trăgea de undeva de lângă Medoc. După ce i-a fost confiscată averea de către iacobini în timpul Convenției Naționale, s-a refugiat la Iași, în 1794. Fiul său, Joseph, va ocupa mai târziu funcția de secretar al consulatului francez din București (Hurmuzaki 1974, p. 168; Șerban 1989, p. 572).

„democratică”, primindu-l în audiență fără prea mare protocol pe negustorul francez Hortollan⁴⁵.

Probabil, sub imboldul ideilor Revoluției Franceze, în timpul lui Alexandru Callimachi (1795-1799), la curtea domnească din Iași, s-au adunat mai multe jalbe împotriva impozitelor în natură ordonate de domn⁴⁶. Aceleași idei îi vor fi călăuzit pe boieri în elaborarea proiectului de republică „aristodemocraticească” elaborat la 1802. Aceeași semnificație i s-a atribuit și memoriului înaintat la 10 mai 1791 de către boierii din Valahia, prin I. Cantacuzino, diplomaților austrieci care negociau pacea cu Imperiul Otoman. Ei propuneau ca în viitor o *Adunare Națională* să-l aleagă pe domn. Acea adunare trebuia să fie constituită din reprezentanții celor trei stări (boieri, cler, orășeni), așa cum se preconizase în Franța în proiectul de constituție pentru monarhia constituțională⁴⁷.

Memorii, memorii ...

Fără îndoială, caracterul de limbă diplomatică în Europa secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea a determinat alegerea limbii franceze pentru redactarea memoriilor boierilor moldoveni către curțile europene vreme de mai bine de un sfert de veac, de la 1775 și până la Napoleon⁴⁸. Pătrunderea ideilor de libertate și egalitate ale Revoluției Franceze, ca și victoriile lui Napoleon în Egipt s-au bucurat de un interes deosebit în partea europeană a Imperiului Otoman. Domnii Scarlat Callimachi și Alexandru Suțu au purtat o bogată corespondență cu Napoleon Bonaparte, iar boierii cu sentimente francofile au trimis primul lor memoriu prin care cereau protecția primului consul⁴⁹.

După lovitura de stat de la 18 Brumar și, mai cu seamă, după bătălia de la Marengo, „partida națională”⁵⁰ din Muntenia și-a îndreptat speranțele către Franța. În luna decembrie a anului 1800, după o mare reuniune nocturnă la palatul marelui ban Dimitrie Ghica, boierii din „partida națională” au decis să-și expună situația în fața lui Bonaparte. În scopul acesta, l-au trimis la Paris pe acela dintre ei care știa cel mai bine franțuzește. L-au găsit în persoana

⁴⁵ Hurmuzaki 1885, p. 93; Șerban 1989, p. 573.

⁴⁶ Vianu 1962, p. 919-926; Șerban 1989, p. 573-574.

⁴⁷ Șotropa 1976, p. 603-604; Ciubotaru, Ursu 1987, p. 181-196; Șerban 1989, p. 574; Platon, Platon 1995, p. 84; *Istoria României* 1998, p. 330.

⁴⁸ Georgescu 1970, p. 81; Teodor 1980, p. 136; Teodor 1984, p. 330; Platon 1995, p. 39.

⁴⁹ Șerban 1989, p. 294.

⁵⁰ Această partidă boierească era supranumită și „partidul francez” și era compus din marii boieri munteni, printre care vornicul Scarlat Câmpineanu, logofătul Băleanu, Nicolae Dudescu, Grigore Ghica, banii Văcărescu și Dumitru Ghica. I-au atras de partea lor și pe câțiva boieri moldoveni, ca Sturdza, Catargi, Beldiman. Ultimul era șeful partidului. Ei doreau independența Principatului lor și își puneau toate speranțele în Franța (Eliade 1982, p. 192).

boierului Nicolae Dudescu. În doar câțiva ani, și-a pierdut toată averea, care consta mai ales în moșii și case. Scumpetea vieții de la Paris, precum și pasiunea sa pentru risipă și lux l-au costat toți banii gheață. La scurtă vreme, proprietățile sale au ajuns pe mâna creditorilor. A fost trimis la Paris, în căutarea lui, tânărul boier Goleșcu. Acesta povestea că odată sosit la Paris cu trăsurile pline de provizii, cu arnăuții și țiganii lui, Dudescu a ajuns celebru pentru risipa pe care o făcea. Suita sa de 30 de arnăuți cu cai, ale căror haine de postav roșu și harnașamente erau brodate cu fir de aur, îl eclipsa prin pompă chiar pe Napoleon⁵¹. A atras de partea sa mai multe persoane importante din anturajul acestuia: doamna de Staël, doamna Récamier și generalul Poniatowski. Se zvonea chiar că acesta din urmă își luase angajamentul de a-l convinge pe însuși Napoleon să treacă prin Principate dacă Franța avea să atace Rusia⁵². Dudescu era supranumit „Nebunul” și se spune că la mijlocul verii 1801, ar fi presărat pe Champs-Élysées o mare cantitate de zahăr glasat, pentru care angajase mai mulți cofetari și patiseri, invitând apoi nobilimea franceză la o plimbare cu sania. Oferea mari banchete, la care doamnele găseau întotdeauna ascunsă, sub șervetul lor, câte o bijuterie. Risipa sa l-a costat în câțiva ani toate proprietățile⁵³.

Ambasada Franței de la Constantinopol a acționat, se pare, din proprie inițiativă, fără știrea primului consul, în numirea principelui Alexandru Suțu, ce ocupa tronul Moldovei, și pe tronul Valahiei, în iunie 1802. Acest principe era cunoscut pentru atașamentul său față de Franța, țară în care își făcuse studiile. Pentru o scurtă perioadă, cele două Principate s-au aflat unite sub același domnitor, care, în plus, mai era și prieten al francezilor. Însă, această situație nu a fost de durată. După vreo două luni, prin august, Poarta, influențată de Rusia, l-a destituit pe Alexandru Suțu. În Țara Românească a fost numit un domn filorus, Constantin Ipsilanti. În Moldova, a venit la tron Alexandru Moruzi, și el simpatizant al rușilor.

Boierii din „partida națională” nu mai puteau suporta situația. Chiar în ziua numirii celor doi domni, mulți au emigrat în Banat și în Transilvania, motivând că nu mai puteau tolera să fie guvernați de un domnitor grec. În același an, boierii pribegi din Transilvania⁵⁴ au dus o adevărată campanie de cereri pe la curțile europene. Una i-a fost înmănată împăratului Austriei, căruia au căutat să-i atragă atenția asupra „calamităților și suferințelor unui popor întreg, prosternat la picioarele tronului”; ei se intitulau „reprezentanți ai națiunii valahe”⁵⁵ și cereau domni pe viață, reducerea tributului și oaste

⁵¹ Iorga 1927, p. 46, 91; Berindei 1945, p. 173-174; Djuvara 1995, p. 285, 344; Ghika 2008, p. 44-45.

⁵² Eliade 1982, p. 193; Ghika 2008, p. 44-45.

⁵³ Iorga 1927, p. 91-92.

⁵⁴ Eliade 1982, p. 193-194; Ghika 2008, p. 45-47.

⁵⁵ Hurmuzaki 1938, p. 128-129.

pământeană⁵⁶. O altă solicitare îi era adresată lui Napoleon Bonaparte, aceasta fiind înmănată lui Champagny, ambasadorul Franței la Viena⁵⁷. Boierii moldoveni au întocmit în același an proiectul de organizare a unei „Republici aristo-democraticești”; silită de nevoile interne și pătrunsă de spiritul Revoluției Franceze, boierimea din Principate a încercat să ducă o activitate reformatoare, menită să îndrepte relele ce loveau în interesele țării, dar și în ale lor. Ei denunțau abuzurile turcilor, crescute simțitor după pacea de la Iași, eliberarea de sub jugul turcesc sau, cel puțin, ca turcii să fie obligați să respecte vechile privilegii⁵⁸.

În anul 1803 au fost numiți noi agenți consulari francezi la Iași și București. Generalul Brune, ambasadorul francez de la Constantinopol, era decis să pună capăt uneltirilor lui Constantin Ipsilanti, domnul Valahiei și omul rușilor, împotriva Franței; mai mult, acesta vroia să-și asigure fidelitatea domnului Moldovei, Alexandru Moruzi⁵⁹. Au fost trimiși la București tânărul Sainte-Luce, iar la Iași, Méchain, în calitate de „comisari provizorii pentru relațiile comerciale”. Constantin Ipsilanti le-a făcut o primire impresionantă. Sainte-Luce amintea de cei șase cai albi înhămați la caleașca sa, de escorta compusă din „o sută de oșteni, jumătate călare, jumătate pe jos, iar la fiecare portieră câte doisprezece aprozi în alb”, de onorul primit de la garda domnească în curtea palatului, de primirea făcută de marele cămăraș, „în costum de gală”, de întreaga „asistență stând în picioare în sala de recepții, în afară de domnitor”⁶⁰. La intrarea consulului, „doi paji i-au deschis calea, purtând cățui în care ardeau parfumuri”. Reprezentantul Franței sublinia cu satisfacție că „nimic nu a fost uitat - nici prăjiturile, nici tutunul, nici vorbele prietenești”⁶¹. Însuși Napoleon a privit cu satisfacție veștile despre primirea comisarilor francezi în Principate⁶².

⁵⁶ Unii istorici afirmau că boierii cereau anexarea Valahiei la Austria, lucru care deranja în mod evident Rusia. Cererea adresată împăratului Austriei nu vorbea însă de nicio anexare. Ei cereau eliberarea de sub „jugul tiraniei” și protecția imperială (Ionescu 1956, p. 40; Eliade 1982, p. 203-204).

⁵⁷ Eliade 1982, p. 204; *Istoria României* 1998, p. 330; Ghika 2008, p. 48.

⁵⁸ Vîrtosu 1947, p. 29, 402; Ionescu 1956, p. 39-40; Duțu 1966, p. 922.

⁵⁹ Alexandru Moruzi și-a adus de la Constantinopol un preceptor francez, pe Clémaron, un fost iacobin. Moruzi avea prieteni la Paris, unde a fost el însuși o vreme și unde învățase bine limba și manierele franțuzești. Protectorul său la Constantinopol era generalul Brune, ambasadorul lui Napoleon, care-l credea devotat Franței (Gane f.a., p. 101; Eliade 1982, p. 197; Ghika 2008, p. 48).

⁶⁰ Hurmuzaki 1885, p. 278, 282.

⁶¹ Hurmuzaki 1889, p. 576.

⁶² Conducerea centrală de la Paris scria către ambasada de la Constantinopol: „Vă invit să cultivați bunele dispoziții ale celor doi domnitori care, prin așezarea lor geografică și prin relațiile cu Poarta și Rusia au drepturi speciale în atenția noastră” (Hurmuzaki 1885, p. 290).

Deși tânăr, Sainte-Luce era extrem de abil și nu s-a lăsat câștigat de asigurările de prietenie ale domnitorului valah. El consemna, printre altele, că „partida națională” nu emigrase în întregime în străinătate. Remarca manifestările deloc sincere de amicitie ale domnului și ale boierilor: „Boierii se îmbulzeau în jurul meu, întrecându-se, care mai de care, să-mi dea asigurări de prietenie pentru francezi și pentru ambasadorul Franței”⁶³.

Se pare chiar că un boier pe nume Faca, dușman personal de-al domnului, i-ar fi scris în anul următor, în 1804, o scrisoare Primului Consul. El îi descria lui Napoleon manevrele prin care domnitorul Constantin Ipsilanti pusese la dispoziția rușilor cele două Principate. El mai sublinia că atât moldovenii, cât și muntenii erau de origine latină și că ei așteptau venirea lui Napoleon și a armatelor franceze „cu brațele deschise”. Nu se știe care a fost soarta scrisorii; despre cea a boierului, este cunoscut faptul că a fost surghiunit la mănăstire „pentru că smintitul scria scrisori și făcea lucruri împotriva îndatoririlor sale și mai presus de rangul său”⁶⁴.

În schimb, în Moldova, cei câțiva boieri „naționali” îl nelinișteau pe mitropolitul Veniamin Costachi, partizan al rușilor. Îngrijorat de eventualitatea unei răscoale a țăranilor și a boierilor de starea a doua, el a trimis un om de încredere la Sankt Petersburg pentru a cere sfaturi. Nu se cunoaște răspunsul ce i s-a dat, însă s-a păstrat o ciornă a scrisorii unui boier din Sankt Petersburg, probabil interpret al mitropolitului. „Să sperăm - scria respectivul - că sămânța rea a Revoluției franceze nu va încolți și că nu va da frunze și fructe în țara noastră”⁶⁵.

Revoluția Franceză, unul dintre cele mai importante evenimente care au marcat istoria europeană la începutul epocii moderne, s-a bucurat de un puternic ecou pe întregul continent european și prin urmare, și în Principatele Române, teren rus și turc, deopotrivă. Opinia publică din Principate a fost bine informată cu privire la cele petrecute pe continentul european, dar mai cu seamă în Franța. Principiile Revoluției Franceze s-au răspândit cu mare repeziciune și entuziasm⁶⁶.

Principii fanarioți și ofițerii ruși îi învățaseră pe boierii moldoveni și valahi să vorbească bine franțuzește, să-și alcătuiască vaste biblioteci, „să danseze polcă, vals și cadril franțuzesc, să imite întru totul manierele și moravurile franțuzești”⁶⁷. Era mai degrabă o cunoaștere indirectă, destul de superficială a Franței. În scurtă vreme, însă, „împrejurările și-au asumat sarcina de a completa opera fanarioților și rușilor”: prin intermediul revoluției

⁶³ *Ibidem*, p. 281-282.

⁶⁴ Eliade 1982, p. 195-196.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 164; Șerban 1989, p. 565, 576.

⁶⁷ Eliade 1982, p. 161.

și a ecoului ei la scară europeană, acelei cunoașteri indirecte i s-a adăugat una mai directă, aceea a aspirațiilor și ideilor franceze.

Profilul, structura, mentalul și preocupările boierimii române din Principate s-au schimbat, adaptându-se noilor realități. Contactele cu ideile vremii, dar mai cu seamă cu ideologia iluministă și spiritul Revoluției Franceze au contribuit din plin la lărgirea motivațiilor și a câmpului acțiunilor politice întreprinse de boieri⁶⁸. Tendințele de modernizare, de însușire a noilor experiențe, marcate de spiritul veacului, impregnat de Iluminism și de spiritul Revoluției Franceze s-au făcut simțite și în Principatele Române⁶⁹.

Mica boierime română, dar mai cu seamă cea din Moldova, a fost pătrunsă de „un cuget al nesupunerii franțozăști”⁷⁰. Boierul moldovean Vasile Mălinescu aprecia într-o epistolă adresată mitropolitului că micii boieri „îngrozesc cu pilda Franței”⁷¹. Ideologia Revoluției Franceze a găsit în Principate un teren fertil, mai cu seamă la nivelul elitelor. Oamenii de rând au rămas, în mare parte, în afara oricărei agitații, apărați de preoți și de propria ignoranță⁷².

Revoluția Franceză de la 1789 nu a reprezentat un fenomen național, izolat, ci mai degrabă un episod care a bulversat partea apuseană a continentului, cuprinzând, ulterior, progresiv, spații mult mai vaste. Mărturiile documentare din Principatele Române constituie dovada interesului evident manifestat de elitele politice și culturale pentru evenimentele din Franța revoluționară, care, pe lângă curiozitate, au dorit „a le folosi pentru binele patriei”⁷³.

Abrevieri bibliografice

Berindei 1945	- Dan Berindei, <i>Revoluția de la 1848 în Franța și tinerii români aflați la Paris</i> , în <i>RIR</i> , XV, 1945, p. 171-191.
Berindei 1997	- Dan Berindei, <i>Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă</i> , București, 1997.
Bianu, Simionescu 1910	- Ioan Bianu, Dan Simionescu, <i>Bibliografia românească veche</i> , vol. III, București, 1910.
Boia 1998	- Lucian Boia, <i>Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune</i> , București, 1998.
Boia 2000	- Lucian Boia, <i>Pentru o istorie a imaginărilor</i> , București, 2000.

⁶⁸ Platon, Platon 1995, p. 71, 88-89.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 82, 89.

⁷⁰ Marii boieri apreciau că pamfletele boierimii mici făceau „pomenire arătătoare de un cuget al nesupunerii franțozăști” (*ibidem*, p. 85; Iorga 1938, p. 281-282).

⁷¹ Iorga 1938, p. 281-282; Platon, Platon 1995, p. 85.

⁷² Ghika 2008, p. 16.

⁷³ Zub 1994, p. 50-51.

Revoluția Franceză și reverberațiile ei în spațiul românesc

- Boicu 2001 - Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, Iași, 2001.
- Chaunu 1971 - Pierre Chaunu, *La civilisation des lumières*, Paris, 1971.
- Ciobanu 1980 - Veniamin Ciobanu, *Jurnal ieșean la sfârșit de veac (1775-1800)*, Iași, 1980.
- Ciubotaru, Ursu 1987 - Iuliu Ciuboratu, N. A. Ursu, *Un proiect român de republică din secolul al XVIII-lea*, în *AILAI*, XXIV, 1987, p. 181-196.
- Csetri, Mureșan 1999 - Elek Csetri, Florin Mureșan, *Documente noi privind ecoul Revoluției franceze în Transilvania. Măsurile puterii centrale din primăvara anului 1793 și circulara episcopului ortodox Gherasim Adamovici din 30 martie 1793*, în *ActaMN*, 35-36/II, 1998-1999, p. 33-55.
- Djuvara 1995 - Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne*, București, 1995.
- Duby 1971 - Georges Duby, *Histoire de France*, vol. 2, *Dynasties et révolutions de 1348-1852*, Paris, 1971.
- Dușu 1966 - Alexandru Dușu, *Mișcarea iluministă moldoveană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, 19, 1966, 5, p. 911-928.
- Dușu 1972 - Alexandru Dușu, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650-1848)*, București, 1972.
- Eliade 1982 - Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, București, 1982.
- Gane f.a. - Constantin Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. II, ediția a 7-a, București, f.a.
- Georgescu 1970 - Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés roumaines. 1769-1848. Répertoire et textes inédits*, București, 1970.
- Ghika 2008 - Dimitrie I. Ghika, *Franța și Principatele Dunărene (1789-1815)*, Iași, 2008.
- Giurescu 1970 - Constantin C. Giurescu, *La politique des grandes puissances dans le Sud-Est européen au XVII-ème et XVIII-ème siècles*, în *RRH*, IX, 1970, 6, p. 945-951.
- Godechot 1970 - Jacques Godechot, *Les révolutions (1770-1799)*, Paris, 1970.
- Hurmuzaki 1885 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. II, *1781-1814, Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, București, 1885.
- Hurmuzaki 1889 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. III, *1709-1812, Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, București, 1889.
- Hurmuzaki 1922 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. XIX, partea I, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece (1782-1797)*, București, 1922.
- Hurmuzaki 1938 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIX, partea a II-a, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece (1798-1812) culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, publicate după copiile Academiei Române de Ion I. Nistor*, Cernăuți, 1938.

- Hurmuzaki 1962 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*, s.n., vol. I, *Rapoarte consulare ruse (1770-1796) din „Arhiva politică externă a Rusiei” Moscova*, sub îngrijirea acad. Andrei Oțetea, București, 1962.
- Hurmuzaki 1974 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*, s.n., vol. IV, *Rapoarte diplomatice ruse (1797-1806)*, sub îngrijirea acad. Andrei Oțetea, București, 1974.
- Ionescu 1956 - Traian Ionescu, *Hatışeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a principatelor dunărene*, în *SAI*, I, 1956, p. 37-78.
- Iorga 1927 - Nicolae Iorga, *Les voyageurs orientaux en France*, în *RHSEE*, IV, 1927, 4-6, p. 73-108.
- Iorga 1933 - Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române*, vol. III, București, 1933.
- Iorga 1938 - Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1938.
- Istoria României* 1998 - Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor (red.), *Istoria României*, București, 1998.
- Istoria românilor* 2002 - Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VI, *România între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, București, 2002.
- Lebel 1955 - Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (du XVI-e siècle à la chute de Napoléon I-er)*, Paris, 1955.
- Levron 1965 - Jacques Levron, *La vie quotidienne à Versailles au XVII et XVIII-e siècles*, Paris, 1965.
- Mihail 1994 - Zamfira Mihail, *Difuzarea oficială a știrilor și opțiunea românească (1789-1820)*, în Alexandru Duțu (coord.), *Sud-Estul european în vremea Revoluției Franceze. Stări de spirit, reacții, confluențe*, București, 1994, p. 51-71.
- Mischevca 1999 - Vladimir Mischevca, *Impactul geopolitic al războaielor ruso-turce asupra Principatelor Române*, în *SMIM*, XIII, 1999, p. 165-187.
- Muntean 2005 - Ovidiu Muntean, *Imaginea românilor în Franța la mijlocul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2005.
- Oprescu 1955 - Petre Oprescu, *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice românești în epoca Regulamentului organic*, în *SCB*, I, 1955, p. 48-62.
- Papacostea-Danielopolu, Demény 1985 - Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demény, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (secolele XVII-XIX)*, București, 1985.
- Pervain 1955 - Iosif Pervain, *Courier de Moldavie - primul ziar apărut la noi*, în *Steaua*, 10, 1955, p. 110-114.
- Platon 1995 - Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, vol. I, Iași, 1995.
- Platon, Platon 1995 - Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică (Date statistice și observații istorice)*, București, 1995.
- Radu 1982 - Andrei Radu, *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Cluj-Napoca, 1982.
- Sabău 1958-1959 - Ion Sabău, *Problema influenței revoluției burgheze din Franța asupra agitațiilor țărănești din Transilvania în anul 1790*, în *AIICN*, 1-2, 1958-1959, p. 163-178.

Revoluția Franceză și reverberațiile ei în spațiul românesc

- Simionescu 1956 - Dan Simionescu, *Primul ziar tipărit pe pământul țării noastre*, în *SMIMed*, I, 1956, p. 343-349.
- Sion 1956 - George Sion, *Proză. Suvenir contimporane*, ediție îngrijită, cu un studiu introductiv, glosar și note de Radu Albala, București, 1956.
- Șerban 1989 - Constantin Șerban, *Ecourile revoluției franceze în Țările Române în secolul al XVIII-lea*, în *RI*, 42, 1989, 6, p. 565-580.
- Șotropa 1976 - Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1976.
- Teodor 1980 - Pompiliu Teodor, *Romanian Political Enlightenment and Romanian Society*, Cluj-Napoca, 1980.
- Teodor 1984 - Pompiliu Teodor, *Iluminism și națiune*, în Ștefan Ștefănescu (coord.), *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, București, 1984, p. 297-337.
- Vianu 1962 - Alexandru Vianu, *Manifestări antifanariote în Moldova la sfârșitul sec. XVIII*, în *Studii*, 4, 1962, p. 919-925.
- Vîrtosu 1947 - Emil Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „Republici aristocratice” în Moldova la 1802*, București, 1947.
- Xenopol 1997 - Alexandru D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, ediție îngrijită și note de Elisabeta Simion, București, 1997.
- Zub 1994 - Alexandru Zub, *La sfârșit de ciclu. Despre impactul revoluției franceze*, Iași, 1994.

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaHASH	- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Adevărul	- Adevărul. București.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapesta.
AF	- Altorientalische Forschungen. Institut für Archäologische Wissenschaften, Abteilung Vorderasiatische Archäologie. Berna.
AH	- Archaeologia historica. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno.
AHY	- Austrian History Yearbook. Center for Austrian Studies. Minneapolis MN.
AIEFCB	- Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. (este continuat de AIIGB).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca. (continuă AIAC).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Alba-Iulia	- Alba-Iulia. Alba Iulia.
Aluta	- Aluta. Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények. Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMM	- Acta Moldaviae Meridionalis. Muzeul Județean Vaslui.
Anatolia Antiqua	- Anatolia Antiqua. L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul.
AnB	- Analele Banatului. Muzeul Național al Banatului (serie nouă). Timișoara.
Anistoriton	- Anistoriton / <i>Ανιστόριτον</i> . History and Archaeology Journal. Digital Journal (Grecia).

Lista abrevierilor

- Annales** - Annales. Économies, Sociétés, Civilisations. École des Hautes Études en Sciences Sociales. Paris.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
- AntAfr** - Antiquités africaines. Université de Provence. Paris.
- AnUB-ŞP** - Analele Universităţii din Bucureşti. Seria Ştiinţe Politice. Universitatea din Bucureşti.
- AO** - Arhivele Olteniei. Serie nouă. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova.
- Apulum** - Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- ArhMed** - Arheologia Medievală. Reşiţa. Cluj-Napoca.
- ArhVestnik** - Arheološki Vestnik. Institut za arheologijo. Ljubljana.
- Arts of Asia** - Arts of Asia. The Asian Arts & Antiques Magazine. Hong Kong.
- Astra Sabesiensis** - Astra Sabesiensis. Despărţământul Astra „Vasile Moga” Sebeş.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- Banatica** - Banatica. Muzeul de Istorie al judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
- BAR** - British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
- BB** - Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BCH** - Bulletin de correspondance hellénique. L’Institut de correspondance hellénique d’Athenes. Atena.
- BCŞS** - Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenteşti. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BECh** - Bibliothèque de l’école des chartes. Revue d’érudition. Paris.
- BerRGK** - Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt pe Main.
- BHAB** - Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara.
- BJJS** - The British Journal of Sociology. London School of Economics and Political Science. University of London.
- BMA** - Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
- Boabe de grâu** - Boabe de grâu. Revistă de cultură. Bucureşti.
- BR** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.
- Britannia** - Britannia: A Journal of Romano-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies. Londra.
- Brukenthal** - Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BS** - Balkan Studies. Institute for Balkan Studies in Thessaloniki. Salonic.
- BSNR** - Buletinul Societăţii Numismatice Române. Bucureşti.
- BTh** - Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
- BudRég** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.

CAC	- Central Asia and Caucasus. Institute for Central Asian and Caucasian Studies. Luleå (Sweden). Institute of Strategic Studies of the Caucasus. Baku (Azerbaijan).
Carpații	- Carpații: Vânătoare, pescuit, chinologie. Cluj.
Castrum	- Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. Budapesta.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
Cercetări arheologice	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Chronica	- Chronica: annual of the Institute of History. University of Szeged.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.
CN	- Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București.
CP	- Classical Philology. A Journal Dedicated to Research in Classical Antiquity. Chicago.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Denarius	- Denarius. Slovenské národné múzeum - historické múzeum. Bratislava.
Der Unterwald	- Der Unterwald. Sebeș.
DolgCluj	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
EDR	- Ephemeris dacoromana. Annuario dell'Accademia di Romania. Roma.
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EO	- Etnograficheskoye obozreniye. Institut etnologii i antropologii RAN. Moscova.
Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
Études balkaniques	- Études balkaniques. Cahiers Pierre Belon. Association Pierre Belon. Paris.
European Archaeology	- European Archaeology/online. București.
FBW	- Fundberichte aus Baden-Württemberg. Stuttgart.
FI	- File de Istorie. Muzeul de Istorie Bistrița (continuată de <i>Revista Bistriței</i>).
FolArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapesta.
FUrb	- Forma Urbis. Roma.
Gasyrlar avazy	- Gasyrlar avazy. Ekho vekov. Kazan.
Germania	- Germania, Römisch-Deutscher Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
GM	- Golos minuvshogo. Federal'noye gosudarstvennoye byudzhethnoye obrazovatel'noye uchrezhdeniye vysshego obrazovaniya Kubanskiy gosudarstvennyy universitet. Krasnodar.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.

Lista abrevierilor

HEI	- History of European Ideas. International Society for the Study of European Ideas. Londra.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani.
Hiperborea Journal	- Hiperborea Journal. Societatea de Istorie Balcanică. București.
HOMÉ	- A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc.
HSCP	- Harvard Studies in Classical Philology. Harvard University. Cambridge (SUA).
IIER	- Issues in Educational Research. Western Australian Institute for Educational Research Inc. New South Wales, Australia.
IJESE	- International Journal of Environmental & Science Education. Kazan.
IJL	- International Journal of Linguistics. Makrothink Institute. Las Vegas.
IPH	- Inventaria Praehistorica Hungarie. Budapesta.
Istoricheskie	- Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskustvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. Tambov.
Izvestiya ASU	- Izvestiya. Altayskiy gosudarstvennyy universitet. Barnaul.
Jászkunság	- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. Szolnok.
JHE	- Journal of Human Evolution. Elsevier.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
Közlemények	- Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Cluj.
KST	- Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
Kubaba	- Kubaba. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
Lumea nouă	- Lumea nouă. București.
Lupta	- Lupta. Iași.
Mannus	- Mannus. Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte. Leipzig.
Maqarnas	- Muqarnas Online. An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World. Cambridge.
Marisia	- Marisia. Muzeul Județean Târgu Mureș.
MCA	- Materiale și cercetări arheologice. București.
ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEFRA	- Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité. Roma.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
Mir nauki	- Mir nauki, kulturni, obrazovania. Gorno-Altaysk.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București
Mots	- Mots. Les langages du politique. ENS Editions. Paris.
Muzeológia	- Muzeológia a kultúrne dedičstvo. Univerzita Komenského v Bratislave.
Múzeum	- Slovenské národné múzeum. Bratislava.

Natura	- Natura. Revistă pentru răspândirea științei. București.
NK	- Národní knihovna: knihovnická revue. Národní knihovna České republiky. Praga.
Numizmatika	- Numizmatika. Slovenská numizmatická spoločnosť. Bratislava.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PolSci	- Romanian Journal of Political Science. Societatea Academică din România. București.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. Constanța.
PQCS	- Philippine Quarterly of Culture and Society. University of San Carlos. Cebu.
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
Rațiunea	- Rațiunea. Revistă bilunară de liberă cugetare. București.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița (continuă File de Istorie).
RES	- Review of European Studies. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
RevHisto	- Revista de Historiografia. Instituto de Historiografía Julio Caro Baroja. Universidad Carlos III de Madrid.
RHA	- Revue historique des armées. Ministère de la Défense. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
Romantisme	- Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle. Editeur Armand Colin. Paris.
România liberă	- România liberă. București.
Rossiyskaya istoriya	- Rossiyskaya istoriya. Akademicheskii nauchno-izdatel'skiy, proizvodstvenno-poligraficheskiy i knigorasprostranitel'skiy tsentr Nauka. Moscova.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRSE	- Revista română de studii eurasiatice. Centrul de Studii Eurasiatice, Universitatea „Ovidius” Constanța.
SA	- Sociological Analysis. Oxford University Press. Oxford.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
SArcheologiczne	- Sprawozdania Archeologiczne. Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Cracovia.

Lista abrevierilor

Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SC	- Studii și comunicări. Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din județul Sibiu (din 1992 devine Studii și Comunicări de Etnologie).
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia RPR. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SJ	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museum. Mainz am Rhein.
SJAHSS	- Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences. Scholars Academic and Scientific Publishers (SAS).
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SlovNum	- Slovenská numizmatika. Národný numizmatický komitet Slovenskej republiky a Archeologický ústav SAV. Nitra.
SM	- Svobodnaya mysl. Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennost'yu Politizdat. Moscova.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
SMIMed	- Studii și materiale de istorie medie. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
Socialismul	- Socialismul. București.
SP	- Studii de Preistorie. Asociația Română de Arheologie. București.
SS	- The Social Sciences. Western Social Association. Dubai.
Stâna	- Stâna. Revistă profesională și de cultură. Organ al oierilor din întreaga țară. Poiana Sibiului.
Steaua	- Steaua: literară, artistică și culturală. Uniunea Scriitorilor din România. Cluj-Napoca.
StudiaTC	- Studia Theologia Catholica. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Studii	- Studii. Revistă de istorie. (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
Syria	- Syria. Archéologie, art et histoire. Revue d'art oriental et d'archéologie. Institut français du Proche-Orient.
Századok	- Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Budapest.
TAD	- Türk Arkeoloji Dergisi. Ankara.
Telegraphul	- Telegraphul. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.

Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik Moskovskaya	- Vestnik Moskovskaya gosudarstvennaya khudozhestvenno-promyshlennaya akademiya imeni S. G. Stroganova. Moscova.
Vestnik Omskogo	- Vestnik Omskogo universiteta. Seriya Istoricheskiye nauki. Omskij Gosudarstvennyj Universitet. Omsk.
Vestnik Tatarskogo	- Vestnik Tatarskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Filologija i kul'tura. Kazan.
VI	- Voprosy istorii. Institut russkoy istorii Rossiyskoy akademii nauk. Moscova.
VF	- Voprosy filosofii. Izdatel'stvo «Nauka». Moscova.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság és Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.